

POMOCNY (240) *ai*

pomocny (159), **pomocen** (53), pomocny *a.* pomocen (28).

-en (52), -ęn (1); -en : -ęn *ActReg* (2:1).

pomoc- (57), pomóc- (3), pomóc- (1); pomoc- : pomóc- : pomóc- *Oczko* (21:3:1); *w pomocen e jasne.*

comp pomocniejszy (2); -éjszy (1), -(e)jszy (1).

sg m N pomocen (22), pomocny (20); ~ (*attrib*) pomocny (2); ~ (*praed*) pomocen (22), pomocny (18); pomocen *LibLeg* (4), *MurzHist*, *BibRadz*, *BielKron* (3), *KochPs*, *ArtKanc*, *ActReg* (4), *KochFrag*, *SarnStat*; pomocny *BartBydg*, *Mącz* (3), *Oczko*, *SkarŻyw* (2), *GórnRozm*, *Calep*, *WyprPl*, *WujNT* *GosłCast*; pomocen : pomocny *FalZioł* (4:5), *SienLek* (1:3). ◇ [*G* pomocn(e)go.] ◇ *I* pomocnym (2). ◇ *f N* pomocną (49). ◇ *G* pomocnej (6); -ěj (1), -(e)j (5). ◇ *A* pomocną (1). ◇ *I* pomocną (4). ◇ *L* pomocn(e)j (2). ◇ *n N* (*praed*) pomocno (30), pomocné (18); -o *OpecŻyw*, *RejKup*, *HistAl*, *KromRozm I*, *RejWiz* (2), *SienLek* (10), *RejPos* (2), *KuczKat*, *RejZwierc*, *RejPosWstaw*, *SkarŻyw* (2), *LatHar*, -e *WujNT* -o : -e *FalZioł* (3:14), *Oczko* (2:2), *SarnStat* (1:1); ~ -é (3), -(e) (15). ◇ *G* pomocniejszego (1). ◇ *A* pomocn(e) (1). ◇ *pl N m pers* pomocni (19). *subst m i n* pomocné (10); -é (1), -(e) (9). *f* pomocné (29), pomocny (1); ~ (*attrib*) -é (1); ~ (*praed*) -é (28), -y (1) *BierEz*; ~ -é (14), -(e) (15). ◇ *G* pomocnych (4). ◇ *A m pers* pomocn(e) (3). *subst* pomocné (15); -é (7), -(e) (8). ◇ *I m* pomocn(e)mi (1), pomocnymi (1) *BielSpr* (1:1). ◇ *L* pomocnych (1).

Sł stp, *Cn* *notuje*, *Linde XVI – XVIII w.*

1. *Wspomagający, służący pomocą; auxiliaris Calep, JanStat, Cn; iucundus, laetus BartBydg; opifer, subsidiarius Mącz; adiutabilis, socius Cn [w tym: komu, czemu (34)] (65)* : *moł bi bil theras Krol ye⁸⁰ m. y fwim y pana thwego potrzebam bicz pomoczen. LibLeg 10/64; BierEz O4; BartBydg 77b; RejRozpr B3; MurzHist N; LubPs S6; Prosum, Pomagam/ yełtem pomocny. Mącz 431b, 266c, 380d; IAn XXIII rodem z Apuliey/ w práwiech bárzo biełty/ ná łtolec Papiełki włzedł więcey chytrołcią niżli godnołcią/ ábowiem gdy był połtem iednym do Bononiey ná wybieranie Papiełá/ miał s łobą wielki poczet ludzi pomocnych BielKron 188; SkarŻyw 394, 508, 583; Bit okrutnie, wiedzion łrodze/ z miáłtá nioł krzyż ná łobie/ By ná wieki był pomocen/ człowiecze grzełzny tobie ArtKanc D19v; ActReg 111; Calep 111b; OrzJan 69; powinien iełt kołdy Rycérzki człowiek wedle wielkołci máiętnołci łwych y dochodów Rzeczypołpolitéy z pewną liczbą zbroynych ludzi łłużyć/ y iéy pomocen byđz. SarnStat 126, 699; SkarKaz 635a, 636a, Oooo2v; [Krol Dagobert [...] wypráwił łie z iezdnemi z Miáłtá y Krolowie pomocni z nim/ bo káždy z nich chciáł oblicznie łam w tey bitwie byđ HistOtton 80v].*

pomocny (pomocen) do czego (3): *KarnNap Cv; Wielce był ten Athanázyułz pomocny S. Nicecie do łprawowánia bráćiey SkarŻyw 298. Cf pomocen do czego u kogo.*

pomocen do czego u kogo (1): *Mym zdaniem nie wielkaby to rzecz połtápic ten Iurgielt atym chęc iego patriae nostrae obstringere Proszę racz mu w̄m vkrola Ie⁸⁰ Msci do tego byđz pomocen. ActReg 69.*

pomocny ku czemu (2): áby dla obrony Kościelnéy y dóbr iego do przednieyfzych Kościołów/ [...] nie były przyjmowané: [...] ná Doštoieńftwá/ [...] ołoby nie ízláchetckiego y proftégo ítanu: które ku obronie potrzebny Kościołów [...] máło/ álbo nic mogą bydź pomocni *SarnStat* 922, 178.

pomocen przeciw komu (2): yelly by Thatarowie w panyszthwach nálfych yakye skody czynycz chczyely, on złudzymy szwemy chczyal bycz nam przeczywko yem pomoczen *LibLeg* 7/37; *BielKron* 415v.

pomocny (pomocen) czym (2): [*Biskup waradzyński zabit od Kastaldusa*] ktorego był Cesarz Kárzeł piąty poftał áby był rádą pomocen krolowi Rzymkiemu *BielKron* 317; Ten tedy náświętzy Sákráment [...] przy tym dzieięćiu będe ípráwował: Do czego profzę/ ábyście mi wzyfscy nabożną fwoią modlitwą pomocni być chćieli. *KarnNap* Cv.

pomocny (pomocen) w czym (8): *LibLeg* 11/13; [*Krzysztof Kolumbus*] będąc świadom żeglárkfkiey ípráwy/ proftł Krolá Páná íwego áby mu w thym pomocen był/ co przed íe wzyął/ to íeft/ w dálekie Kráiny ná morze záiechác *BielKron* 440v; Dał mu [*Bonifacyjuszowi*] teft lífty do wzytkich Pánów Chrześciáńfkich Niemcom przyległych/ y do Bífkupow y Ksieżey y do ludu wiernego/ áby mu wewfzem pomocni byli *SkarŻyw* 517, 508; *ActReg* 109, 160. Cf »w nieszczęściu pomocen«, »w ratunku pomocny«.

pomocen na kogo [= przeciw komu] (1): na nieprzyacziela yego mófkewfkiego y na ynfchich nieprzyaczielch ych ja Czarz Sahibkyerey [...] pomoczen mam bycz y bede *LibLeg* 10/96.

W połączeniu szeregowym (1): íełliby kto tziął [*groźby przeciwko papieżowi*] tedy to obiecuieie íkokiem Papieżowi obiáwić/ pomocni/ rádni/ y íemu wierni być. *KrowObr* 131v.

Wyrażenia: »w nieszczęściu pomocen« (1): Duftzo moiá/ przédsię ty tuft dobrze fobie: Bóg w nieszczęściu twym będzie pomocen tobie. *KochPs* 187.

»w ratunku pomocny« (1): w ráunku pomocny Trudno drugiému máfz bydź/ gdyś íam nie íeft mocny. *GosłCast* 70.

Szeregi: »pomocen i obrońca« (1): Piotr Choinski [...] Ktoremu gdyz był pozwany termin bliski przypadł písał do Pana Marszáłka koronnego prosząc aby mu wtym pomocen y obroncą był *ActReg* 160.

»pożyteczni ani pomocen« (1): Wfzyfscy íię záwftydáią zá lud ktory ím nic nie mógł być pożyteczni ani pomocen [*nec ad auxilium, nec proficiendum*] *BibRadz Is* 30/5.

»radzien i pomocen« (1): A nietylkoć [*starszy brat*] w młódzzych lećiech/ y w niebytności drugich nam był rádzien/ y pomocen: ále przez wfzytek wiek íwóy *KochFrag* 48; [A w czemkolwiek uciekłyby íe teft jegom x. nominat pod niebythność íegom. pana hethmanowę o radę do jegom. x-a biskupa, chętnie radzien y pomocen być chce jegom. *CorfusDocum* 1600 nr 224]. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

a. *W taktyce wojennej: oddziały posiłkowe, złożone najczęściej z cudzoziemskich najemników* (2) : Íełli nieprzyaciél z wielką mocą ciągnie [...] napierwey puścić Globum, to íeft/ osobny lud postronny/ ktore zowiemy pomocnemi *BielSpr* 15v; Sfzykowáfzy píeŹe ludzi ná czołó/ íezdni ná rogach [...] lekkozbrojni ludzie y ktore zwano Auxiliares to íeft pomocne/ Stawáli teŹ po ítronách w íwey ípráwie gotowi. *BielSpr* 17, 11, 17v, 22v [2 r.], 23 [2 r.].

W połączeniu szeregowym (1): iáko pošileczny vffy íthánowić/ iáko pomocne/ iáko zaśzkodne/ iáko naiemne *BielSpr* 31.

Wyrażenia: »pomocni ludzie« [szyk 3:2] (5): Trzeći Hetman ma íspráwować ludzi pomocne *BielSpr* 18v; ná pošílkách ítáwił cudzoziemce y pomocne ludzi ná prędką rzecz. *BielSpr* 41v, 18, 19, 41.

»pomocne ufy« (1): Mogą też być [pieszy] ná dwoie rozdzieleni iáko y iezdni ná Legią/ to íeft głowne woýlko/ y ná pomocniki co zową *Auxiliares*, ná tyto pomocne vffy obierano/ the kthore z inąd przywodzióno *BielSpr* 11; A íeřliby cie nieprzyiaćiel w tym vprzedził ízby lewy rog przełomił/ wřzyćtki pomocne vffy ná lewą ítronę mařz obroćić *BielSpr* 20v, 23, 33 [4 r.].

Szereg: »tak pomocni jako i głowni« (1): Drugi wodz [...] ma mieć ná íwą ítronę dobre mężę/ ták iezdne iáko pieřze/ ták pomocne iáko y głowne *BielSpr* 18v.

b. Wyrażenie: »baba pomocna« = *akuszerka* (1) : Obstetrix, baba pomocna, czo pápyki rzeze *BartBydg* 100; [Obftitrix. la Mamola. Bábá pomocna. Bademutter. *Dict* 1566 Dv].

2. Przydatny, użyteczny, korzystny; *fortis* *Vulg* [w tym: komu (42), czemu (2); w funkcji orzecznika: (być) pomocny = pomagać, służyć; *prodesse* *Vulg*, *JanStat* (62)] (173) : *BierEz* 81; *OpecŻyw* [192]; *RejKup* r3; *KromRozm I* O3v; ná cie pímo woła ábyř w pocźciwořći/ Vżywał íwego ítanu [...] Coć y íławie y duřzy może być pomocno. *RejWiz* 38v; *Leop Is* 57/12; Będzie też rzecz pomocna kiedy o nářych pošpolitych naukach á czwíczeniach ítowarizfmi będziem rozmawiać *KwiatKřiř* L2v; *RejPos* 57v, 110, 117, 233 *marg*; Mařz przykłády w dziewce Chánáneřfkiéy: kthórey mátczyná wiára pomocna byłá *BiałKat* 258v; *KuczbKat* 235; á ktorzy tu ná świećie żywiąc/ zářlůżyli řobie/ áby im modlitwy wiernych pomocne były/ do Cżyřcá idą. *WujJud* 202, 202v, 202v *marg*, 222, 226v [2 r.], *Mm6*, *Mm6v*; *RejPosWstaw* [41⁴]; *SkarJedn* 236; *SkarŻyw* 99, 120, 250, 278, 508; *ReszPrz* 60; Pánie wieczny [...] Acź znam/ że twoiá tarcź mocna/ Lecź infzym/ nie mnie pomocna *GrabowSet* D4; *WyprPl* Bv; IEřli powřzedni chleb íeft (bo go ták Ewángelia ř. názywa) czemu go raz tylko w rok bierzefz? Bierz co dzień/ co tobie co dzień pomocno. ták żyi ábyř co dzień bráć był godzien. *LatHar* 197; Wiára y modlitwá iednych zá drugiemu/ wielmi íeft pomocna. *WujNT* 132, *Mar* 7/11, s. 333, 435, 435 *marg*, 760 *marg*, *Zzzzz*, *Dddddd*; *SarnStat* 6, 52, 703, 979.

pomocny (pomocen) do czego (6): *BielKron* [332²]; mądrze gol řrzodku řie dzierz mocno/ Íścieć do wřzego tho będye pomocno. *RejZwierc* 217v; *GórnRozm* N2v; *WujNT* 777, 810 *marg*, *Ccccc2v*.

pomocny (pomocen) ku czemu (5): *PatKaz III* 147v; *MurzNT* 93v; A ty dwie omowie ku záchowániu przyiaćioł íá bárzo pomocne. *GroicPorz* mm2; *RejWiz* 135; Niech mi te řwiátořći będa pomocne/ ku náđzieiey y miłóřći/ ktora řię ná cie řciága. *LatHar* 211.

pomocny w czym u kogo (1): niech zařlůgá Oycowřká [lege: zařlůga ojcowřka] Synowu/ álbo Wnukowu niwczym v ciebie pomocna niebędye *OrzRozm* C4v.

W przeciwwstawieniu: »pomocno być ... řzkodzić« (1): ínadnie řie też inych przigodami przeřtrzegamy/ gdy tho co im pomocno biło a co zař řzkodziło ípilnořćiá obacźiuami [!] *HistAlHUNG* A3.

Fraza: »co pomocno [komu]« (1): Co pomocno cźłeku by wřzyćiek řwiát miał/ á duřżę ítráćić? *SkarŻyw* 141.

Wyrażenia', »pomocna rada« (1): z których [książek] iefli co godnéy á pomocnéy rády wezmą ci/ co cieplic używać chcą nie mnie/ ále W.M. niech zá tho powinni będą. *Oczko* A4v.

praw. »pomocna rzecz, przyczyna« = *usprawiedliwiona nieobecność w sądzie; subsidiarum JanStat* [szyk 10:6] (11:5): kiedy kto do Sądu pozwany trzy kroc nieftawa/ á da fyę przezyfkác: tedy iuz álbo wnośi pomocną przyczynę fwego nieftánia ná bliſki Sąd álbo [...] *GroicPorz* C; O Pomocney rzeczy w Práwie/ co zową Legale impedimentum [...] kthorą fyę Pozwany może wymowić *GroicPorz* q3, q2, q2v, q4, f3, x2v (12); A będzie wolno oboiéy ftronie przywoźić rzeczy pomocné/ y flowné/ y liftowé przed vczynieniem fkazánia *SarnStat* 159, 557, 824, 1254.

Szeregi: »(nie) pomocny (pomocen) ani płatny (płatien)« [szyk 1:1] (2): *RejPos* 308v; *Zydowi/ Pogáninowi/ haeretykowi* [...] żadne prace y vczynki dobre nie fą do zbáwienia pomocne áni płatne. *WujNT* 777.

»pomocny i pożyteczny« [szyk 2:1] (3): też y inſzych ludzi záflugi/ á zwłázczá ludzi ſwiętych/ mogą nam być/ procz vczynkow náſzych pomocne y pożyteczne. *CzechRozm* 210; *LatHar* 14; iáľmużny zakonnikom y innym ludziom pobożnym vczynione/ fą dáleko pomocnieyſze y pożytecznieyſze/ á niſeli ná poſpolite vbogie obrocone *WujNT* 262.

a. *Skuteczny, pewny w działaniu leczniczym, niezawodny* [w tym: pomocny jest (= pomaga, skutkuje) (74)] (94) : vwarził liſtki ſene/ á potym przecedziwfi oczukruy a piy, ieft rzecz pomocna á poſilaiacza barzo ludzie mdłe *FalZioł* I 17d; nafienia czarnuſzkowego [...] vczyń mać/ ktorą namaży fwierzb albo kroſthy fwierzbiące y lifzaie/ niewymownie pomocna ieft *FalZioł* I 91b, 10a, 20b, 81a, IV 58a, V 25; GDy kogo kurcz w fzyi łamie [...] bání ná fzyi w ten czás fą pomocné *SienLek* 143, 16, 114v, 118v; [pod przestępnym rokiem] dzieci nietrwálſzé/ choroby częſtſzé [...] tákże wody Ciepliczné mniéy pomocné *Oczko* 29v, 25v, 31v, 32, 39.

pomocen od czego (1): proch z fuchey Szánty z miodem iedz/ ieft od káľzlu bárzo pomocno. *SienLek* 85.

pomocny (pomocen) komu [= *choremu*] (14): żyła [...] rzeczona Zaphena zacięta/ poſpolicie białem głowam iefth pomocna ku poruſzenin [!] fwey rzeczy *FalZioł* V 59, I 7a, 24b, IV 58b, V 24, 90v; Tá ſiemia ma cieplice ludziom niemocnym dla ich chorob bárzo pomocne. *BielKron* 285; Niedźwiedźią żoć z wodą pić tym co ie dycháwicznóć trapi/ bárzo pomocno. *SienLek* 85v, 132v; Piaſek Morſki opuchłém pomocny. *Oczko* [42]v, A4, 11v, 15, [42]v.

pomocny (pomocen) czemu [= *choremu organowi*] (6): [czerwony korał] Powięźzony [!] na żoładku/ albo gi wypić/ mdłemu żoładkowi ieft pomoczen. *FalZioł* IV 52a; *GlabGad* E6; Ieft theż bárzo pomocno oczom poćiekłym/ gdy ie wodą omywa w ktorey gáľzą bądź żelázo/ ſrebro/ złoto álbo ine kruſzczyny. *SienLek* 67v, 119v, 143v, 161v.

pomocny (pomocen) czemu [= *ciału, naturze, wnętrzu*] (3): *GlabGad* E6; to co náaturze pomocno być ma/ potrzebá áby było co nalepiéy vmiárkowano/ á z nią nieiáką zgodę miáło. *Oczko* 10v; [woda] iáko ſzimna/ ták gorąca/ ciáľu nie ieft pomocna *Oczko* 26v.

pomocny czemu [= *chorobie*] (1): ták/ iz fnać choroby w cíele niemáľz/ (chybáby iéy przyczyná ludziem nieznaío ma była) któreyby tákowe wody [ciepliczne]/ mówię porządnie przypráwióné/ pómocné nie były *Oczko* 25v; Francy máło pomocné Cieplice. *Oczko* [41]v, 10, 14, [41], [41]v, [42].

pomocny (pomocen) ku czemu (9): Takież y nafienie [gromowego ziela] ku tim to chorobam ięft barzo pomocno *FalZioł* I 129c, I 2a, 135a, IV 52a, V 24, 27, 59; *GlabGad* E6; piołyn woniać y w głowach go mieć ięft bårzo ku łpaniu pomocno. *SienLek* 56.

pomocny (pomocen) (na)przeciw(ko) czemu (15): [*celidonija*] ięft pomocna naprzeciwko boleści zębów *FalZioł* I 30b; Syrop Pigwiany też naprzeciw tymże chorobam ięft pomocny. *FalZioł* III 13c, I 15a, 16a, 23c, 25a, 29a (15).

pomocny (pomocen) na co (18): łzczaw ięft pomoceⁿ na żółtą niemotz *FalZioł* I 4b; wodka boragowa ięft ferdeczna/ y na inych wiele niemoczi pomocna *FalZioł* I 17d; Też na łparzenie wodą gorącą, Krew pła ięft pomocna/ gdy będzie miełtce pomazano. *FalZioł* V 89, I 2b, 97d, 133b, 148d (16); Ná wrwanie albo vraz/ bårzo pomocny trunek *SienLek* 149, 126; [czynią też z tego ziela [tj. *matersylwi*]] *Cereth*/ bårzo pomocny ná głowę. *UrzędowHerb* 205a].

pomocny czym (1): CZo po zółci w zwierzętach. (-) Aby fie tam zchodziła wżitka wilgota kolery, ktora gorzkością śwą barzo wnątrzu ięft pomocna ku wypądzaniu zbytkow. *GlabGad* E6.

W przeciwstawieniu: »pomocny ... jadowity« (1): Woda w Heilpogonie ludzióm pomocna/ á bydłu iádowita. *Oczko* [43]v.

W charakterystycznych połączeniach: *pomocne(-a, -y) bańki, kocanki, lekarstwo (3), maść, rzecz (5), wody ciepliczne; pomocny chorobam (3), ciała, francy (2), gonorei, macharzynie (2), mdłemu żołądkowi, naturze, oczom pociekłym; pomocny ludziom (niemocnym) (3), nieplodnym, niewiastam, opuchłym (2), trędowatym (2), tym którzy krwią plują, pomocny ku chorobie, spaniu, rychłemu uroszczeniu brody; pomocny na bolączki morowe, na bolenie uszne, bolenie wnątrzne, na chorobę (3), na opuchlinę, na stłuczenie bokow, na urwanie albo uraz, na wiele niemocy (3), na zimne niemocy, na żółtą niemoc; pomocny (na)przeciw(ko) boleści zębów, ciężkości piersi, dennej boleści, kordyjace, kwartanie, opuchlinie, paraliżowi, rzezaniu w puszczaniu uryny, trędowi, twardości śledziony i wątroby, ukąszeniu węża, zaduszeniu, zastanowieniu moczu, żółtej niemocy; pomocny bardzo (31), mało (2), nad insze, niesłychanie, niewymownie, silno, znamienicie.*

Wyrażenia: »pomocne lekarstwo« (5): Też trędowatym ludziem ięft barzo pomocne lekarstwo *FalZioł* I 24b; polny kmin z drobnymi rozynkami w wodzie vwarzony [...] á thego fie po ranu ciepło napijać/ ięft niesłychanie pomocne lekarstwo. *FalZioł* V 85v, V 39v, 46, 83v.

»zdrowiu, do zdrowia pomocny (pomocen)« (2:1): Cieplic żadnych niémálfz/ coby do zdrowia pomocné nie były. *Oczko* [41], 1v, 2.

Szeregi: »pomocny i bardzo dobry« [*szyk 1:1*] (2): ktemu też proch łtego ziela [z *łamikamienia*] w iaiu dany ku iedzeniu/ ięft barzo dobry y pomocny *FalZioł* I 135a, I 29a.

»pożyteczny a pomocny« (2): [*cieplice*] dał Bog tak pożyteczné á zdrowiu ludzkiemu pomocné *Oczko* 1v, 21v.

3. Związany z powinnością zwaną „pomocne” albo „pomoc” (1) :

Zestawienia: [»pomocne dni«: Kmiecie z tej wsi winni robić 2 dni z włóki w tydzień, 3 tłoki winni wyrobić do roku, pomocne dni 2 na jarz, 2 na żniwa *LustrMaz* I 173; *LustrPodl* 42.]

[»pomocny owies« = czynsz *będący ekwiwalentem powinności zwanej „pomocne”*: Ciż mieszczanie [...] dawają pomocnego owsa, co by mieli pomagać żać do folwarku szydlowieckiego, per cor. 1 mensurae *LustrSand* 153.]

»pomocne podatki« (1): Henrik [*Brodaty*] wiele praw dobrych wstawił á zle wygładził/ tho ieft pomocne dziewicze y wdowie/ podatki. *BielKron* 360.

4. *W funkcji rzeczownika*: »pomocne« = *opłata na rzecz sądu* (1) : Iefly ze by nymyal yakiego znaku slufznego nathego kogo vynuye, Thedy on bandzye się blyfzy odwiefcz samotrzecz poprzyvoyczy A yefly są nyyvyvedzye dawfzy pomeczne bandzye vynyen *LibLeg* 6/116v.

Synonimy: 1. *pomagający, pomożen, posilający, wspomagający*; a. *posileczny, posilny, posiłkowy*; 2. *dobry, korzystny, pożyteczny*; a. *posilający, pożyteczny, skuteczny*.

Cf **NIEPOMOCNY**

DDJ